

Владимир Рибич¹Одељење за етнологију и антропологију
Филозофски факултет Универзитета у Београду

СТО ГОДИНА ПОСЛЕ 1914: СРБИЈА У ЕВРОПИ ЗАБОРАВА *

Апстракт: Већ на самом почетку Првог светског рата, Србија је своје учешће у њему легитимисала антиимперијалним јужнословенским паннационализмом, супротстављајући се уједињењу Срба, Хрвата и Словенаца у Хабсбуршкој империји. Југославија је основана 1918. године, а у периоду између два светска рата ојачао је и европски паннационализам. Ипак, после 1945. године, процес европске интеграције није резултовао настанком великог политичког, економског и војног ентитета са паннационалистичком легитимацијом, већ формирањем империјалне констелације под хегемонијом Сједињених Америчких Држава. Након 2000. године, Немачка настоји да се промовише као европско империјално средиште. У таквој Европи, сто година после 1914, непожељно је слављење тадашњег српског опредељења за антиимперијални јужнословенски паннационализам.

Кључне речи: Први светски рат, Србија, антиимперијални јужнословенски паннационализам, европска интеграција

Наизглед парадоксално, међународно признање независности Србије и Црне Горе, две српске националне државе, створило је осећање "историјског пораза код интелигенције свих српских покрајина". Како Милорад Екмечић истиче, после Берлинског конгреса, одржаног 1878. године, Србија је добила све "што се једном народу може дати, а што он сам није

¹ vribic@f.bg.ac.rs

* Текст је резултат рада на пројекту *Трансформација културних идентитета у савременој Србији и Европска унија (177018)*, који Министарство за просвету, науку и технолошки развој Републике Србије финансира у целости. Проистекао је из излагања на Међународној научној конференцији "Први светски рат у култури и библиографији", одржаној од 26. до 28. септембра 2014. године, на Филолошком факултету Универзитета у Београду.

извојевао". Након стицања независности, добила је, 1882. године, статус краљевине, постајући "предани сателит Аустро-Угарске", којој је, на Берлинском конгресу, дозвољено да окупира Босну и Херцеговину. Наиме, 28. јуна 1881. године, кнез Милан Обреновић је склопио са Хабсбуршком монархијом такозвану "Тајну конвенцију", којом се обавезао да, без одобрења Аустро-Угарске, "неће ништа урадити на мењању положаја Србије у свету". Поред тога, Хабсбурзима је препуштен и сам српски престо, у случају да Обреновићи остану без наследника. Између Аустро-Угарске и Србије, склопљен је и један трговински уговор, који је био веома неповољан за српску привреду. Право да слободно тежи територијалном проширењу у Македонији била је једина корист коју је "Тајна конвенција" донела Србији (Екмечић 2007, 306-308). Такав спољнополитички положај је био деградирајућ за потомке устаника који су, почетком 19. века, уништили три турске армије, више него што је Османско царство изгубило у "било којем ранијем рату са европским земљама" (Екмечић 1989, 167-168).

Пошто су показали немоћ да се супротставе "немачком надирању према истоку", Обреновићи су, у народу, били омрзнути као "немачкари" и "швапске слуге". Спољнополитичка оријентација Србије се радикално мења 1903. године, захваљујући официрском државном удару и доласку династије Карађорђевића на власт. Убрзо, Србија побеђује у царинском рату против Аустро-Угарске, мобилишући целокупно друштво у отпору хабсбуршкој и немачкој империјалној политици. У то време, снажно се наметнуло питање националног уједињења, па Ђорђе Станковић констатује да су "сарадња са балканским државама и покрет уједињења, српског или југословенског, проузроковани као самоодбрана од немачког агресивног експанзионизма, посебно чинилаца денационализације и шовинистичких подела" (Stanković 2009, 9-12).

Србија се успешно одупирала Аустро-Угарској, ослањајући се на Русију, главног такмаца Хабсбуршке монархије, у борби за превласт на Балкану. Последично, Србија се приближила и Француској и Британији (осталим двама чланицама Антанте), "које су је, у тој фази, потпомагале у њеним тежњама за независношћу". Како Андреј Митровић наглашава, "заједништво интереса Србије и Антанте, а не нека русофилска, односно антантофилска *a priori* усвојена политика, још мање неки споразум или савез", дефинисали су српску спољнополитичку оријентацију (Mitrović 1981, 13). Истовремено, у српској националној политици, југословенско питање се наметнуло као "врста историјске антитезе" немачким и аустро-угарским хтењима и плановима (Mitrović 1981, 7).

Већ 1904. и 1905. године, када је Никола Пашић био председник Владе и министар иностраних послова, у Србији је оживео јужнословенски паннационализам, а у Београду је "одржано неколико значајних култур-

них манифестација јужнословенског карактера". Српска влада је, преко надлежних министарстава, материјално помагала те манифестације, али сам Пашић, како Станковић указује, "није желео да лично оставља сувише препознатљиве трагове у тим манифестацијама, посебно у оним које су биле окренуте јавности, јер је добро знао да Беч прати сваки његов корак и послушну сваку његову реч" (Stanković 2009, 18-19). Ипак, Пашић је, још у есеју *Слога Србо-Хрвата*, из 1890. године, ескплицирао "суштинску потребу за стварањем једне јаке јужнословенске државе на Балкану", што је постало "окосница свих његових каснијих програма и акција" (Stanković 2009, 12). У поменутом спису, Пашић је свој јужнословенски паннационализам подупирао указивањем да "ток савремене европејске културе гони народе да стварају што веће државе, како би се могли одржати не толико у војеној борби колико у борби културној и економној" (Пашић 1995, 50). У истом духу, Пашић закључује:

Ток садашње европејске културе са индустриско-жељезничком производњом и саобраћајем гњави мале државе и мале народности и прети им пропашћу... И они ћеду пропасти, ако се не осиле и не ојачају груписањем – а нарочито сабирањем сродних племена у једну јаку државу (Пашић 1995, 147).

Као председник Министарског савета, Пашић је, 1905. године, у складу са својим јужнословенским и балканским паннационализмом, склопио трговински уговор и споразум о царинској унији с Бугарском. Аустро-Угарска је реаговала наметањем царинског рата Србији, који је трајао од 1906. до 1911. године. Услед тога, српски извоз је, преко Солуна, усмерен на тржишта Западне Европе, а Србија је успоставила јаке економске и политичке везе с Британијом и Француском, захваљујући чему је престала да буде економски зависна од Аустро-Угарске (Stanković 2009, 18). У то време, најзначајнији догађај на Балкану била је аустро-угарска анексија Босне и Херцеговине, 1908. године, која је веома оснажила српски иредентистички национализам и јужнословенски паннационализам. Иако је, после шестомесечног отпора, била принуђена да, 1909. године, изјави да анексијом нису повређени њени интереси, Србија је, захваљујући свом супротстављању Аустро-Угарској, стекла велики углед код Јужних Словена у Хабсбуршкој монархији и довела српско питање у "средиште интересовања европске јавности и дипломатије" (Stanković 2009, 21-22). Штавише, Русија и Француска су, желећи да спрече немачку експанзију ка Блиском истоку, почеле да подржавају склапање савеза балканских држава (Екмечић 2007, 335).

Балканске државе су створиле савез 1912. године, када су, у Првом балканском рату, поразиле Турску. Из тог рата, Србија је изашла територијално увећана два пута, са заједничком границом са Црном Гором,

обезбеђеним слободним извозом преко Солуна, увећаним привредним потенцијалом и међународним угледом. Аустро-Угарска је српски продор према Солуну доживела као угрожавање сопствених интереса, а уплашила се и појачане политичке солидарности и активности Словена у њој самој. Заиста, у српској јавности, победа у Првом балканском рату је тумачена као реванш за анексију Босне и Херцеговине, а у Хабсбуршкој монархији, нарочито међу омладином, јужнословенски паннационализам је оснажен и радикализован. Аустро-Угарске власти су одговориле завођењем ванредног стања у Босни и Херцеговини, поштравањем режима у Хрватској, репресивним мерама против јужнословенских националних удружења и новина, као и гомилањем трупа на граници према Србији и Црној Гори (Stanković 2009, 27-31). Ипак, српске победе над Турском и Бугарском у два балканска рата, 1912. и 1913. године, снажно су уздрмале Аустро-Угарску, у којој је јужнословенска омладина захваћена револуционарним таласом, који је свој највернији одраз имао у стиху: "Аустријо, нека, нека – тебе иста судба чека!" (Екмечић 2007, 339).

После анексије Босне и Херцеговине, 1908, и велеиздајничког процеса у Загребу против педесетчетворице Срба, 1909. године, у деловима Аустро-Угарске са јужнословенским становништвом, до тада превасходно литерарна ђачка удружења су почела да имају наглашен политички карактер. Те српске и југословенске организације су се противиле бечким плановима да се од јужнословенских територија, укључујући Србију и Црну Гору, створи федерална јединица унутар Хабсбуршке монархије. Наспротив томе, националистичка омладина се залагала за уједињење Срба, Хрвата и Словенаца из Аустро-Угарске са Србијом и Црном Гором у независну југословенску државу. Од 1910. до 1914. године, у Хрватској и Босни и Херцеговини, млади југословенски националисти интензивирају и радикализују своје деловање, прибегавајући атентатима и демонстрацијама, на шта аустро-угарске власти одговарају репресијом (Bogićević 1954, 7-14).

Пашић је помагао југословенске националисте у Аустро-Угарској, али је и настојао да умањи њихов радикализам и њихово деловање доведе у склад са спољном политиком Србије. Вођству Хрватско-српске коалиције је, крајем фебруара 1914. године, поручио да ће, у националном ослобођењу и уједињењу Јужних Словена, главну улогу имати Србија и Русија, али да ни једна ни друга још нису спремне за рат (Stanković 2009, 37-38). Ипак, супротно вољи српских власти да, до даљњег, избегава директан сукоб са Аустро-Угарском, група младих српских и југословенских националиста је, 28. јуна 1914. године, у Сарајеву, убила хабсбуршког престолонаследника Франца Фердинанда и његову жену. Аустро-Угарска је одговорност за атентат приписала Србији, па јој је, 23. јула, упутила ултиматум од десет тачака. Екмечић указује да су чак и "немач-

ке дипломате оцењивале да је ултиматум срочен на начин какав ниједна влада не би могла прихватити, посебно да хабсбуршка полиција испитује припремање атентата". Србија је одбила ултиматум, добијајући подршку Русије и Црне Горе, док је Немачка чврсто стала иза Аустро-Угарске, чиме је започет Први светски рат (Екмечић 2007, 342).

Од почетка војног сукоба са Аустро-Угарском, "српска званична политика говори о будућој Југославији као о свом ратном циљу" (Екмечић 1973, 84; Stanković 2009, 59-61). Екмечић указује да је овај "службени програм српске владе извирао (је) из југословенске оријентације српског јавног мишљења и цијеле српске културе" (Екмечић 1973, 94). Штавише, како Станковић истиче, рат је "објективно отворио питање ослобођења и уједињења свих Срба, Хрвата и Словенаца", те је југословенски програм "био условљен као стварна животна потреба целог српског народа, проистекла из његовог једновековног ослободилачког покрета" (Stanković 2009, 65). У сличном духу, Екмечић закључује:

...Изузев широко раширене идеологије југословенства, историја није сама припремила српској влади ништа што би она могла преузети као природан мандат воље прошлих и живих генерација. Програм југословенског уједињења био је историјска неминовност (Екемечић 1973, 112).

Нарочито је важно да је српска влада формулисала своје ратне циљеве самостално, искључиво на основу српске историјске баштине и националне идеологије (Екмечић 1973, 78-79). У складу с тим, српска влада је, између осталог, желела да савезницима "стави до знања и неслагање Србије са политиком територијалних уступака, јер је ишла на штету интереса српске државе и југословенских народа уопште" (Stanković 2009, 44-45). Наиме, савезници су тражили од Србије да Бугарској преда део Македоније, а да, заузврат, добије северну Албанију, Босну, Херцеговину и значајну приморску област у Далмацији. Поред тога, савезници су захтевали и обнављање балканског блока у који би ушла и Бугарска (Екмечић 1973, 82). Руско царство је предњачило у изношењу ових захтева, па је, како Екмечић закључује, целокупна српска политика била одређена "или подршком Русији, или жилавим отпором руским циљевима у рату". Штавише, када се посматра формулисање ратних циљева Србије, "историјски смисао овог односа према Русији више је у борби српске владе за ревизију руских званичних концепција о јужнословенском проблему, него што су оне прихваћане". У таквим околностима, Србија је настојала да води политику која ће омогућити "да се Русија нађе увијек у позадини као подршка из залеђа, мада је све више бивало очигледно да Русија на Балкану 1914. води своју политику, да има своје циљеве на том простору и да није било могућно одржавати сталну сагласност без фаза

разилажења" (Екмечић 1973, 78-79). Екмечић објашњава разлоге савезничког притиска на Србију:

...Обнова балканског блока од 1912. није значила само успостављање политике савезништва и пријатељства с Бугарском, уз услов диобе Македоније, него и ограничење српских ратних циљева на источни Балкан, као и пристанак да српска влада дозволи политичку арбитражу великих сила над собом и својом државном будућношћу... (Екмечић 1973, 86).

Насупрот савезничкој перспективи, Пашић је рат видео као сукоб аустро-угарског, односно "германског" империјализма са ослободилачким тежњама Срба, Хрвата и Словенаца (Stanković 2009, 48). У складу с тим, Србија је настојала да стекне подршку савезника (нарочито Русије) за уништење Аустро-Угарске и стварање Југославије, која би представљала брану немачкој империјалној експанзији (Екмечић 1973, 87-89). Дефинишући такве ратне циљеве, српска влада је тежила "извојевању нечега што је историјски трајно, а не краткорочно као посљедица поклона и напојница од стране великих сила за добро понашање" (Екмечић 1973, 112).

Тако дефинисани српски ратни циљеви су могли проистећи само из антиимперијалног национализма, који је Јован Скерлић назвао "национализмом новог нараштаја":

То није онај стари, традиционалистички и фаталистички национализам, који је живео у сновима о прошлости, сву наду стављао у европске катаклизме које никако нису долазиле и веровао да ће спас доћи од састанка царева и конгреса дипломата. Нови национализам значи веру у себе, ослањање на сопствену снагу, "отказ свему сужањском" и у себи и око себе, поуздање у стару и вечну истину да "у ствари слободе има се само оно што се узме"... (Скерлић 2010, 49-50).

Зато не чуди што је, и после Првог светског рата, такав национализам остао у нескладу с империјалном политиком. Када је, 2. фебруара 1930. године, откривена прва спомен-плоча на месту Сарајевског атентата, *Deutsche Allgemeine Zeitung* је писао да је то "монструозна провокација која се не сме толерисати", док је потпуно одсуство представника југословенских власти с те церемоније оценио као тривијално. Наиме, "у интерној дипломатској комуникацији са западним силама", југословенске власти су инсистирале на томе да спомен-плочу "не подиже држава, него искључиво појединци: пријатељи атентатора и чланови њихових породица". Разлог за то је, свакако, била "економска криза и све већа зависност земље од новца из иностранства". Ипак, не треба занемарити ни то да је краљ Александар I Карађорђевић био "љути противник организације *Уједињење или смрт*, а тиме и омладинског ослободилачког покрета *Млада Босна* из Босне и Херцеговине" (Гаћиновић 2014, 384-385, 387).

На спомен-плочи је писало: "На овом историјском мјесту, Гаврило Принцип навијести слободу, на Видовдан, 15/28. 1914. године". Зато не чуди што је, на самом почетку нацистичко-фашистичке окупације Југославије, иста спомен-плоча постала ратни трофеј, који је, за 52. рођендан, Хитлер добио на поклон. На самом крају рата, у ослобођеном Сарајеву, постављена је нова плоча, на којој је био исписан следећи текст: "У име вјечите захвалности Гаврилу Принципу и његовим друговима борцима против германских освајача, посвећује ову плочу омладина Босне и Херцеговине – Сарајево, 7. маја 1945. године". На истом месту, 28. јуна 1953. године, постављена је нова спомен-плоча, на којој је стајало: "Са овога мјеста, 28. јуна 1914. године, Гаврило Принцип својим пуцњем изрази народни протест против тираније и вјековну тежњу наших народа за слободом". Истом приликом, отворен је Музеј Младе Босне (Гађиновић 2010, 386-389).

Како Радослав Гађиновић истиче, западни новинари су обично "били непријатно изненађени оваквим одавањем почасти Гаврилу Принципу", па је, тако, у *New York Times*-у, од 28. јуна 1964. године, изражавано изненађење што се, у Сарајеву и Југославији, "млади лудак из 1914. памти као националистички херој". Распад Југославије је показао висок степен компатибилности и снажну идентификацију несрпских националиста са империјалном политиком Запада, па је, у складу с тим, 1992. године, уклоњена спомен-плоча која слави Сарајевски атентат, а уместо ње је постављена нова, на којој пише: "Са овог мјеста, 28. јуна 1914, Гаврило Принцип је извршио атентат на аустро-угарског престолонаследника Франца Фердинанда и његову супругу Софију" (Гађиновић 2014, 389). Музеј Младе Босне је уништен, а Принциповом мосту на Миљацки је, 1995. године, враћен назив из предјугословенског периода – Латинска ћуприја (Гађиновић 2014, 384).

Шокантне и компромитујуће последице нацистичко-фашистичког радикализма, као и потпуни пораз Немачке, онемогућили су ширу промоцију ревизионистичких погледа на Други светски рат. У случају Првог светског рата, ствари стоје другачије. Како Миле Бјелајац наглашава, још 1920-их и 1930-их година, потреба за заједничким отпором большевизму је допринела "прећутном толерисању ревизије Версајског уговора". Хладни рат је донео јачање потребе да се хомогенизује Западни блок, "помешане са жељом да се, на новим фрустрацијама поражених у оба рата, не створи нови набој". Штавише, слом Совјетског Савеза и нова геополитичка ситуација су обезбедили потпуни легитимитет посматрању Првог светског рата из ревизионистичке перспективе. Томе је нарочито допринела новонастала идеологија глобализације, која је глорификовала некадашње мултиетничке и мултиконфесионалне империје, са изузетком Русије (Бјелајац 2014, 166-168). У таквим околностима, из За-

падне империјалне перспективе, српски национализам и јужнословенски паннационализам су, као изразито антиимперијални, потпуно изгубили легитимитет. Њиховој делегитимизацији нарочито доприноси карактер европске интеграције.

У првој половини 20. века, европске интеграционе тежње су имале несумњиво паннационалистичку легитимацију. На првом конгресу покрета Паневропске уније, одржаном у Бечу, 1926. године, донет је *Паневропски манифест*, у којем су дефинисане кључне смернице будуће Европске конфедерације: "гаранција једнакости, безбедности и конфедералног суверенитета; војни савез; стварање напредне царинске уније; заједничко коришћење колонија европских држава; заједнички новац, поштовање националних цивилизација и заштита националних мањина; сарадња Европе с другим групама држава у оквиру Друштва народа". Стратегија Паневропске уније је била заснована на остваривању утицаја на интелектуалце, парламентарце и владе, а најактивнији је био Аристид Бријан, министар спољних послова Француске, који је, 1929. године, пред Скупштином Друштва народа у Женеви, позвао европске нације на успостављање федералне везе. Следеће године, Влада Француске је објавила *Меморандум о организацији режима федералне европске уније* (Sidanski 1996, 29-30).

Европски паннационализам је доживео свој врхунац за време Другог светског рата, када су, на супрот Хитлеровој тежњи да уједини Европу под немачком доминацијом, покрети отпора промовисали идеју Европске федерације. Први састанак представника покрета отпора девет земаља одржан је, 31. марта 1944. године, у Женеви, а после њега су одржана још четири сусрета, чији је резултат био стварање нацрта декларације европских покрета отпора. У том тексту се истиче да Федерална унија треба да се заснива на "декларацији о грађанским, политичким и економским правима, да гарантује слободан развој људске личности и нормално функционисање демократских институција", као и да ће тој федерацији европске државе "морати неопозиво да препусте врховну власт и сва овлашћења у погледу одбране територије, односа са снагама ван Федералне уније, међународних размена и комуникација" (Sidanski 1996, 33). Према истом нацрту, Федерална унија ће морати да има:

1. једну владу која неће бити одговорна према владама разних држава чланица, већ народима тих земаља, преко којих ће моћи непосредно да спроводи правосуђе у границама својих надлежности;
2. једну војску под управом ове владе, искључујући све друге националне војске;
3. врховни суд, који ће пресуђивати у свим питањима који се тичу тумачења федералног устава и који ће одлучивати о евентуалним споровима између држава чланица или између држава федерације (Sidanski 1996, 33).

Међутим, паннационалистички консензус међу западноевропским антифашистима није дуго потрајао. Већ на Конгресу у Хагу, одржаном 1948. године, у организацији Координационог комитета покрета за европско јединство, дошло је до сукоба између униониста (залагали су се за лабаву унију) и федералиста (Sidanski 1996, 38-47).² Истовремено, Маршалов план, заоштравање односа између Совјета и Англо-Американаца 1947. године, као и стварање Савезне Републике Немачке, 1949. године, утицали су на водеће људе у Француској да прихвате став "да би европско окупљање, чак федерација, било најбоље јемство против новог рата, а и начин да се, уз ослонац на Америку, одупре совјетском империјализму". Зато је Робер Шуман, француски министар иностраних послова, 9. маја 1950. године, обзнанио пројекат Европске заједнице за угаљ и челик, чији је аутор био Жан Моне. Како Жорж-Анри Суту наглашава, циљ овог пројекта је био "да дозволи посредну контролу Немачке, путем укључивања њене тешке индустрије у службу Западне Европе, уз обезбеђену америчку подршку" (Суту 2001, 20-21).

Од *Париског уговора* из 1951. године, којим је створена Европска заједница за угаљ и челик, па све до прерастања Европских заједница (ЕЗ) у Европску Унију (ЕУ), није престајао конфликт између федералиста и униониста. Најпознатији је сукоб из 1960-их година између француског председника Шарла де Гола, заговорника "Европе нација", и председника Европске комисије Валтера Халштајна, убеђеног федералисте. На сличним основама, у 1980-им годинама, конфронтирали су се Жак Делор, још један председник Европске комисије и федералиста, и Маргарет Тачер, британски премијер и униониста (Archer 2008, 24-27).

Сукоби око облика и степена интегрисаности ЕЗ и ЕУ, као и спољашњи утицаји, условили су да је политички идиом европске интеграције био у сталној трансформацији. Џејмс Андерсон истиче да је, у време када је био знатно мањи од данашњег, простор ЕЗ био често виђен као национална држава, због званичних тежњи да се њена привреда хомогенизује, тако што ће се развијати заостали региони и помагати нове и сиромашније државе, попут Ирске и Грчке, да достигну ниво старијих чланица (J. Anderson 2007, 12). Заиста, такве егалитаристичке тенденције у ЕЗ кореспондирају са ставом Бенедикта Андерсона да се "нација (се) замишља као за-

² Некадашњи западноевропски покрети отпора су, 1946. године, створили Европску унију федералиста, чији су ставови формиран под снажним утицајем италијанских антифашиста заточених на острву Вентотене. Наиме, ови противници Мусолинијевог режима су, 1941. године, саставили *Манифест Вентотене*, у којем су се заложили за стварање Европске федерације. Њихов циљ је био преуређење политичке мапе Европе, у време када се национална држава показала подложна страном агресивности или успостављању власти екстремиста (Archer 2008, 7-8).

једница зато што се, без обзира на стварну неједнакост и изабљивање које у њој могу владати, она увијек поима као снажно хоризонтално другарство" (B. Anderson 1998, 18). С друге стране, како Херфрид Минклер истиче, док у националним државама сви становници имају иста права, без обзира на то да ли живе у њеним централним или пограничним областима, у империјама "готово увек постоји опадање интеграције од центра ка периферији, коме, у највећем броју случајева, кореспондира опадање права и све мање могућности које заједнички одређују политику центра" (Minkler 2009, 16). Тако је, и у данашњој ЕУ, дошло до пораста неједнакости и хетерогености, услед чега, према Џејмсу Андерсону, она све више личи на империју (J. Anderson 2007, 12). У њој, континуирано јача диференцијација на државе које припадају и државе које не припадају зони евра и зони Шенгена, као и подела на основу варијабилне геометрије "Европе у две или више брзина" (J. Anderson 2007, 19). Из тога произлази диференцијација међу грађанима ЕУ на оне који имају више и оне који имају мање права. Највише права имају држављани земаља које су постале чланице ЕУ пре 2004. године. Они имају пун приступ социјалним и културним правима на целом простору ЕУ, као и могућност да гласају на локалним изборима и изван земље чије држављанство имају. Истовремено, држављани нових чланица (придружене 2004. и 2007. године) не уживају пуну слободу живота и рада у целој ЕУ (Busch and Krzyzanowski 2007, 111-112).

Трансформација политичког идиома европске интеграције из паннационалистичког у империјални проистекла је, између осталог, и из тога што су бивше социјалистичке земље, својом жељом да приступе њеним тржиштима и пристанком на имплицитно империјалистички, асиметричан однос моћи, пружиле ЕУ прилику да им наметне либералну демократију и приватизацију. Џејмс Андерсон закључује да су, на основу свега тога, успостављени империјалистички односи између европског центра и периферије, као и остатка света (J. Anderson 2007, 23).

Погрешно је поредити ЕЗ из првих деценија постојања са националном државом. Није европски паннационализам био у основи економске и политичке хомогенизације унутар ЕЗ, већ жеља да се спречи ширење социоекономских фрустрација и комунистичке идеологије у сиромашнијим државама Западне Европе. Како Бригита Буш и Михал Кшижановски уочавају, источна граница "Европе" је, све до 1989. године, конвергирала са идеолошком и економском линијом поделе између западног, тј. капиталистичког, и источног, тј. комунистичког дела континента. То значи да је, за становнике Западне Европе, "други" био становник комунистичког блока држава (Busch and Krzyzanowski 2007, 108). У складу с тим, Америка је, попут класичног хегемона, за време Хладног рата, "понудила Западним Европљанима вођство у конфликту и заштиту од атомске претње Совјетског Савеза", што су они прихватили (Чемпил 2003, 32). Зато, мо-

жемо да закључимо да је, у време Хладног рата, идиом европске интеграције био пре антикомунистички, него паннационалистички, као и да ЕЗ није представљала паннационалну интеграцију, већ институционално организован амерички империјални простор, то јест, империјалну констелацију под хегемонијом Сједињених Америчких Држава (САД).

Пад комунистичких режима у Европи се догодио на врхунцу периода континуираног јачања глобалне империјалне хегемоније САД и прогресивне економске либерализације. Услед тога, ЕУ није могла да се развије у империју ни после рушења Берлинског зида, већ је и даље остала империјална констелација под хегемонијом САД. Наравно, у таквим околностима, европска интеграција није могла да стекне паннационалистичку легитимацију, односно да развије паннационалистички идиом. Уместо тога, наставила је да буде једно од најзначајнијих средстава за реализацију америчке империјалне мисије универзализовања империјалног идиома заснованог на идејама либералне демократије, слободног тржишта и људских права. Зато, ЕЗ и ЕУ нису могле да се развију у чврсто интегрисане паннационалне политичке ентитете, већ су представљале, пре свега, либерализоване тржишне интеграције.

Настанак и ширење либерализованих супранационалних тржишта били су најзначајнији спољни подстицај етнонационалистичким сепаратизмима у Југославији, све до њеног распада у 1990-им годинама. Наиме, тржишне интеграције на супранационалном нивоу стимулишу самостално политичко и економско наступање субнационалних ентитета, без посредовања ослабљене националне државе. Такве околности су погодиле несрпским етничким национализмима у Југославији који су, услед свог партикуларистичког карактера, тежили стварању независних етнонационалних држава. С друге стране, пораз је био неминовна судбина интегралистичког српског национализма, који се залагао за очување Југославије, односно за останак Срба у једној држави (Рибич 2011, 225-226; Ribić 2007, 242-243).

Након 2000. године, Немачка настоји да се промовише као европско империјално средиште. Томе је претходио распад социјалистичког блока и реинтеграција Источне и Западне Немачке, крајем 1980-их и почетком 1990-их. Тако је настала "оснажена Немачка, која се наглашено служи (...) величањем права на самоопредељење као основе свог поновног уједињења, али и своје дужности да води рачуна о немачким мањинама у различитим деловима Европе и свог права да помаже уситњене националистичке покрете на истоку и југоистоку Европе" (Митровић 1996, 21). Како Дајана Џонстон указује, управо се "захваљујући југословенској кризи деведесетих година, поново уједињена Немачка појавила (се) изненада на међународној сцени као велика европска сила", што је била "заслуга министра иностраних послова Ханса Дитриха Геншера, који је успешно извршио

притисак на западноевропске партнере да се раскомада Југославија, признањем Словеније и Хрватске као независних држава". Таква спољна политика је праћена окривљавањем Србије за грађански рат у Југославији и сатанизацијом Срба у немачким медијима, што је створило основу за ревизионистичке историјске интерпретације. Наиме, у својим јавним иступима, високи немачки званичници су, на основу свог односа према југословенском конфликту, захтевали "превазилажење последица Првог светског рата" и истицали да историјско искуство легитимише немачку солидарност са Хрватима и Словенцима (Džonston 2005, 86-91).

Рат у Југославији је омогућио Немачкој да, први пут после Другог светског рата, пошаље трупе изван граница НАТО и тако поново постане "нормална" сила. Учествујући у рату који је НАТО водио против босанско-херцеговачких Срба, Немачка је потврдила легитимност своје империјалне мисије на Балкану (Džonston 2005, 102-117). У таквој политици према Југославији, Аустрија је верно пратила Немачку, па Митровић исправно закључује да је, као и у оба светска рата, у етничким сукобима 1990-их година, постојао "активни непријатељски наступ немачких држава против југословенске идеје" (Митровић 1996, 23). Једини проблем за обновљени немачки империјални утицај на Балкану "било је то што су се и Американци умешали, нудећи војну помоћ и закључујући послове" са сепаратистичким снагама у Југославији (Džonston 2005, 110).

Немачка је успела да своје виђење распада Југославије наметне ЕЗ, односно ЕУ, захваљујући чему је, нарочито после 2000. године, на Балкану промовисан империјални модел политичке и економске интеграције, уместо ранијег – паннационалног. У таквој Европи, сто година после 1914, непожељно је слављење тадашњег српског опредељења за антиимперијални јужнословенски паннационализам.

Као интегралистички и антиимперијални, српски национализам и јужнословенски паннационализам су своје тежње реализовали захваљујући уништењу Османског царства и Аустро-Угарске. У периоду између два светска рата, европска интеграција је легитимисана европским паннационализмом, што ју је учинило компатибилном са српским национализмом и јужнословенским паннационализмом. Међутим, европска интеграција се институционално реализовала после Другог светског рата, као империјална констелација под хегемонијом САД, прихватајући империјални идиом заснован на идејама чије је ширење било америчка империјална мисија. На тај начин, политички идиом европске интеграције је постао инкомпатибилан са српским национализмом, што је, у контексту распада Југославије, учинило неминовним сукоб Срба са ЕЗ, односно ЕУ. Њихово потпуно помирење и нестанак српске амбиваленције према европској интеграцији наступиће онда када Срби забораве своју антиимперијалну борбу и њене тековине. Наравно, уколико је то могуће...

Литература:

- Anderson, Benedikt. 1998. *Nacija: zamišljena zajednica*. Beograd: Plato.
- Anderson, James. 2007. "Singular Europe. An empire once again?". In *Geopolitics of European Union Enlargement. The fortress empire*, eds. Warwick Armstrong and James Anderson, 9-29. London and New York: Routledge.
- Archer, Clive. 2008. *The European Union*. London and New York: Routledge.
- Armstrong, Warwick and James Anderson (eds). 2007. *Geopolitics of European Union Enlargement. The fortress empire*. London and New York: Routledge.
- Бјелајац, Миле. 2014. *1914-2014: зашто ревизија? Старе и нове контроверзе о узроцима Првог светског рата*. Београд: Медија центар "Одбрана".
- Bogićević, Vojislav. 1954. *Mlada Bosna. Pisma i prilozi*. Sarajevo: Svjetlost.
- Busch, Brigitta and Michal Krzyzanowski. 2007. "Inside/outside the European Union. Enlargement, migration policy and the search for Europe's identity". In *Geopolitics of European Union Enlargement. The fortress empire*, eds. Warwick Armstrong and James Anderson, 107-124. London and New York: Routledge.
- Буха, Алекса (прир). 2003. *Европа или Америка? О будућности Запада*. Београд: ЈП Службени лист СЦГ.
- Гаћиновић, Радослав. 2014. *Млада Босна*. Београд: Медија центар "Одбрана".
- Екмечић, Милорад. 1973. *Ратни циљеви Србије 1914*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Екмечић, Милорад. 1989. *Стварање Југославије 1790-1918. Први том*. Београд: Просвета.
- Екмечић, Милорад. 2007. *Дуго кретање између орања и клања. Историја Срба у новом веку 1492-1992*. Београд: Завод за уџбенике.
- Minkler, Herfrid. 2009. *Imperije. Logika vladavine svetom – od starog Rima do Sjedinjenih Država*. Beograd: Albatros plus – Službeni glasnik.
- Mitrović, Andrej. 1981. *Prodor na Balkan. Srbija u planovima Austro-Ugarske i Nemačke 1908-1918*. Beograd: Nolit.
- Митровић, Андреј. 1996. "Срби о Немцима. Једно 'виђење другог' створено историјом". У *Срби о Немцима*, прир. Милорад Софронијевић и Миодраг Максимовић, 7-23. Београд: DBR International Publishing.
- Пашић, Никола. 1995. *Слога Србо-Хрвата*. Београд: Време књиге.
- Ribić, Vladimir. 2007. "Antropologija raspada Jugoslavije: o etničkom nacionalizmu". U *Antropologija postsocijalizma*, ur. Vladimir Ribić, 216-243.

- Beograd: Srpski genealoški centar – Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
- Ribić, Vladimir (ur) 2007. *Antropologija postsocijalizma*. Beograd: Srpski genealoški centar – Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
- Рибич, Владимир. 2011. *Политичка антропологија и модерни светски систем*. Београд: Српски генеалошки центар – Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета Универзитета у Београду.
- Sidanski, Dušan. 1996. *Federalistička budućnost Evrope. Evropska zajednica, osnove ugovora iz Mastrihta*. Beograd: Prosveta – Evropa Press.
- Скерлић, Јован. 2010. Наш нови нараштај. *Градац. Часопис за књижевност, уметност и културу* 175-176-177: 48-50.
- Софронијевић, Милорад и Миодраг Максимовић (прир) 1996. *Срби о Немцима*. Београд: DBR International Publishing.
- Stanković, Đorđe. 2009. *Srbija i stvaranje Jugoslavije*. Beograd: JP "Službeni glasnik".
- Суту, Жорж-Анри. 2001. *Неизвестан савез. Историја Европске заједнице*. Београд: CLIО.
- Чемпил, Ернст-Ото. 2003. "Неједнако једнаки? САД и Европска унија". *У Европа или Америка? О будућности Запада*, прир. Алекса Буха, 31-45. Београд: ЈП Службени лист СЦГ.
- Džonston, Dajana. 2005. *Suludi krstaši. Jugoslavija, NATO i obmane Zapada*. Beograd: IGAM.

Primljeno: 17.1.2015.

Prihvaćeno: 27.2.2015.

Vladimir Ribić

A HUNDRED YEARS AFTER 1914: SERBIA IN THE EUROPE OF OBLIVION

At the start of WWI, Serbia legitimized its participation in the war through an anti-imperialist South Slavic pan-nationalism, by opposing the unison of Serbs, Croats and Slovenians within the Hapsburg Empire. Yugoslavia was founded in 1918 and in the interbellum period, European pan-nationalism was strengthened. However, after 1945, the process of European integration did not result in a grand political, economic and military entity with pan-nationalist legitimacy, but the formation of an imperial constellation under the hegemony of the United State of America. After the year 2000, Germany has stri-

ved to become the imperial headquarters of Europe. In such a Europe, a hundred years after 1914, it is undesirable to celebrate Serbia's anti-imperialist South Slavic pan-nationalism tendencies from WWI.

Key words: World War I, Serbia, anti-imperialist South Slavic pan-nationalism, European integration.